

Geletterd & geleerd. Brill: 330 jaar typografie voor de wetenschap

Literate & Learned. Brill: 330 years of Typography in the Service of Scholarship

Geletterd & geleerd. Brill: 330 jaar typografie voor de wetenschap

Toen Jordaan Luchtmans in 1683 werd ingeschreven als lid van het Leidse boekengilde kon niemand vermoeden dat zijn bedrijf – een van de vele boek-ondernemingen rond de Leidse universiteit – meer dan drie eeuwen later nog zou bestaan, sterker nog, zou floreren als internationaal toonaangevende wetenschappelijke uitgever. Deze tentoonstelling, die Museum Boerhaave samen met Jordaan Luchtmans' opvolger Koninklijke Brill organiseert, vertelt het verhaal van een onderneming met nauwe banden met de wetenschappelijke wereld. Geletterd & geleerd toont een firma met een speciale expertise in de druktechnische hoogstandjes die geleerden soms van hun uitgevers en drukkers verlangen. De tentoonstelling sluit aan bij het 330-jarig jubileum op 17 mei 2013 – 165 jaar Luchtmans zijn dan door 165 jaar Brill gevolgd. Een andere aanleiding is het gereedkomen van de 'Brill', het speciaal ontworpen lettertype dat Brill in staat stelt met Latijnse lettertekens en willekeurig welke diacrieten exotische talen weer te geven, ongeacht het medium. Ook het Griekse en het Cyrillische schrift kan daarmee gemaakt worden.

Literate & Learned. Brill: 330 years of Typography in the Service of Scholarship

In 1683 when Jordaen Luchtman was enrolled as a member of the booksellers' guild in Leiden, nobody could have suspected that his company – one of the many bookshops in the vicinity of Leiden's University – would still exist three centuries onwards, even more, would be thriving as an internationally leading publisher of scholarly works. This exhibition, organized by Museum Boerhaave together with Jordaen Luchtman's successor Koninklijke Brill NV, tells the story of an enterprising company with close ties to the world of scholarship and science and a special expertise in producing the typographic tours de force which men of learning expect from their publishers and printers. The exhibition celebrates 330 years of Brill on May 17th 2013 – on this date 165 years of Luchtman have been followed by 165 years of Brill. Another highlight it celebrates is the completion of the 'Brill', a specially designed typeface, enabling Brill to produce Latin script with any given diacritic in any given medium. The Brill can also be used to produce Greek and Cyrillic script.

Jordaen Luchtman, 1652–1708

Jordaen Luchtman, 1652–1708
1–15

Uitgevers in verlichte tijden

Publishers in enlightened times
16–36

Van Luchtman naar Brill

From Luchtman to Brill
37–56

Typografische industrie in de stad

Typographic industry in the city
57–70

Na het loden tijdperk

Beyond the hot metal era
71–78

Het 'Brill'-lettertype

The 'Brill'-typeface
79–81

Jordaan Luchtmans, 1652–1708

Op 17 mei 1683 werd Jordaan Luchtmans, afkomstig uit Woudrichem, ingeschreven als boekverkoper bij het Leidse boekengilde. Zoals bij veel van zijn collega's werden ook de activiteiten van Luchtmans voor een groot deel bepaald door de concentratie van geleerdheid rond de Leidse universiteit. Het aanbod van Luchtmans' uitgeverij bevatte behalve natuurhistorische en medische werken vooral veel taalkundige en theologische boeken. Taalkunde en theologie gingen daarbij vaak hand in hand. Vooral de talen uit het Midden-Oosten, zoals Hebreeuws en Aramees, en het Grieks – talen dus die nodig waren voor Bijbelstudie – komen voor in het fonds van Luchtmans. Met het uitgeven van boeken en hun schrifttekens in deze niet-westerse talen legde Jordaan Luchtmans het fundament voor een specialisme dat het huidige Brill nog steeds kenmerkt.

Jordaan Luchtmans, 1652–1708

Jordaan Luchtmans, who originally came from Woudrichem, was registered as a bookseller by Leiden's booksellers' guild on 17 May 1683. As was the case for many of his colleagues, Luchtmans' activities were to a large extent determined by the scholarship that was concentrated around Leiden's University. Besides works on natural history and medicine, Luchtmans' firm chiefly offered philological and theological books. Often philology and theology went hand-in-hand in these works. Luchtmans' publisher's list is particularly rich in Oriental languages such as Hebrew and Aramaic, and also Greek – the languages that were essential tools for biblical studies. By publishing these books in non-Western languages, Jordaan Luchtmans laid the groundwork for a specialist skill still characteristic of the modern company that is Brill today.

1 Nicolaas Reyers, *Pallas and Hermes*, oil on canvas, 1750. BRILL

This painting once hung above the mantelpiece in the home of the Luchtmans family on Leiden's Rapenburg. It is an allegory glorifying the union of learning (Pallas) and trade (Hermes). The stylized figures of Pallas and Hermes are still to be seen in Brill's logo.

2 Hiëronymus van der Mij, *Hendrik Snakenburg*, oil on wood, 1716. MDL

The Leiden poet, deputy headmaster and bibliophile Hendrik Snakenburg lived as a lodger in the house of the Luchtmans family for more than half a century.

Case 1: Medicine and natural history

Jordaan Luchtmans published works of authors who are now hailed as icons of Dutch science. By far the larger part of his publisher's list consisted of medical works.

1 Nicolaas Reyers, *Pallas en Hermes*, olieverf op doek, 1750. BRILL

Dit schilderij hing ooit als schoorsteenstuk in het woonhuis van de familie Luchtmans aan het Leidse Rapenburg. Het is een allegorie die de harmonie tussen wetenschap (Pallas) en handel (Hermes) verheerlijkt. De figuren van Pallas en Hermes zijn in gestileerde vorm nog steeds terug te vinden in het logo van Brill.

2 Hiëronymus van der Mij, *Hendrik Snakenburg*, olie op paneel, 1716. MDL

Deze Leidse dichter, leraar en boekenliefhebber woonde meer dan een halve eeuw bij de familie Luchtmans in huis.

Vitrine 1: Geneeskunde en natuurlijke historie

Jordaan Luchtmans gaf werken uit van auteurs die tegenwoordig worden gezien als helden van de Nederlandse wetenschap. Boeken over geneeskunde maakten zelfs het grootste deel uit

van zijn fondslijst. Zijn opvolgers zetten die traditie voort na zijn dood in 1708.

3 Jan Swammerdam, *Historia insectorum generalis*, 1685. MB

Dit werk van de natuuronderzoeker Swammerdam was de eerste geïllustreerde uitgave van Luchtmans.

4 Microscop met accessoires, Johan van Musschenbroek, ca. 1690. MB

Swammerdam deed veel van zijn onderzoek met dit soort microscoopjes. Ze waren verkrijgbaar in de Leidse werkplaats van Van Musschenbroek, aangetrouwde familie van Jordaan Luchtmans.

5 Steven Blankaart, *Anatomia reformata*, 1695. UBL

6 Antonius Nuck, *Sialographia*, 1695. UBL
Antonius Nuck was hoogleraar anatomie in

His successors continued that tradition after his death in 1708.

3 Jan Swammerdam, *Historia insectorum generalis*, 1685. MB

This work by the natural scientist Swammerdam was the first illustrated edition published by Luchtmans.

4 Microscope with accessories, Johan van Musschenbroek, ca. 1690. MB
Swammerdam conducted most of his research using this type of small microscope. They could be ordered from the Leiden workshop of Van Musschenbroek, who was related to Jordaan Luchtmans by marriage.

5 Steven Blankaart, *Anatomia reformata*, 1695. UBL

6 Antonius Nuck, *Sialographia*, 1695. UBL
Antonius Nuck was Professor of Anato-

my in Leiden. As an anatomist he was primarily interested in the vascular systems in the human body.

7 Eric Jorink, *Reading the Book of Nature in the Dutch Golden Age*, 2010. BRILL

The natural scientists of the 17th century and their ideas still keep Brill busy, though now in the form of historical studies such as this one.

8 Herman Boerhaave, *Oratio de commendando studio Hippocratico*, 1701. UBL

Luchtmans published this oration by Herman Boerhaave in 1701.

9 Herman Boerhaave, *Aphorismi*, 1728. UBL

Boerhaave's aphorisms (pithy sayings embodying a general truth) were an 18th-century medical bestseller. Samuel Luchtmans, Jordaan's son and successor, published the Latin translation.

Leiden. Zijn ontleedkundige belangstelling ging vooral uit naar de vaatstelsels in het menselijk lichaam.

7 Eric Jorink, *Reading the Book of Nature*, 2010. BRILL

De zeventiende-eeuwse natuuronderzoekers en hun ideeën houden Brill nog steeds bezig, in de vorm van historische studies als deze.

8 Herman Boerhaave, *Oratio de commendando studio Hippocratico*, 1701. UBL

In 1701 gaf Luchtmans deze redevoering van Herman Boerhaave uit.

9 Herman Boerhaave, *Aphorismi*, 1728. UBL
De aforismen (korte kernachtige wijsheden) van Boerhaave waren een achttiende-eeuwse medische bestseller. Samuel Luchtmans, Jordaans zoon en opvolger, gaf de Latijnse vertaling uit.

- 10 Veilingcatalogus *Bibliotheca Boerhaaviana*, 1739. UBL

Uitgever, boekhandelaar, veilingmeester: het achttiende-eeuwse boekenvak was veelzijdig. De veiling van de bibliotheek van Herman Boerhaave werd verzorgd door Samuel Luchtmans.

- 11 Portretcamee Herman Boerhaave, Wedgewood & Bentley, 1782. MB

Vitrine II: Taal en godsdienst

De Leidse universiteit had een traditie op het gebied van Bijbelstudie en als afgeleide daarvan de studie van oude talen uit het Midden-Oosten. Luchtmans' boekenaanbod weerspiegelt deze van oorsprong humanistische geleerdheid.

- 12 Johannes Leusden, *Philologus Hebraeo-Graecus*, 1685. UBL

Het onderwerp van dit boek bevindt zich op de grens van taalkunde en theologie.

- 10 Auction catalogue *Bibliotheca Boerhaaviana*, 1739. UBL

Publisher, bookseller, auctioneer: there were many sides to the 18th-century book trade. The auction of the library of Herman Boerhaave was held by Samuel Luchtmans.

- 11 Portrait cameo of Herman Boerhaave, Wedgewood & Bentley, 1782. MB

Case II: Language and Religion

Leiden University was traditionally strong in the field of biblical studies, which also included the study of the ancient languages of the Middle East. The books Luchtmans offered reflect this essentially humanist branch of learning.

- 12 Johannes Leusden, *Philologus Hebraeo-Graecus*, 1685. UBL

The subject of this book lies on the interface between philology and theology.

13 Carolus Schaaf, *Opus Aramaeum*, 1686. UBL

Early translations of the Bible were transmitted in Aramaic. Schaaf's *Opus Aramaeum* offers these in Syriac characters and the translation in Latin: a tricky job for the typesetter. Brill is still an expert in this field.

14 Christophorus Wittichius, *God geleerde oeffeningen*, 1686. UBL

A work by the Leiden Professor of Theology Wittichius.

15 Samuel Bochart, *Hierozoicon*, 1692. UBL

Hierozoicon is a richly illustrated and beautifully produced work on the animals described in the Bible. This type of reference work in which biblical study and zoology overlap was very popular in the 17th century.

13 Carolus Schaaf, *Opus Aramaeum*, 1686. UBL

Vroege Bijbelvertalingen zijn in het Aramees geschreven. Schaafs *Opus Aramaeum* geeft het origineel in Syrisch schrift en de vertaling in het Latijn: voor de zetter een lastige opgave. Nog steeds is Brill een expert op dit gebied.

14 Christophorus Wittichius, *Godgeleerde oeffeningen*, 1686. UBL

Een werk van de Leidse hoogleraar theologie Wittichius.

15 Samuel Bochart, *Hierozoicon*, 1692. UBL

Hierozoicon is een rijk geïllustreerd prachtwerk over de dieren die voorkomen in de Bijbel. Dit soort naslagwerken waarin Bijbelstudie en zoölogie overlappen waren populair in de zeventiende eeuw.

Uitgevers in verlichte tijden

Na de dood van Jordaan Luchtman in 1708 nam zijn zoon Samuel het bedrijf over. Samuel Luchtman ging voort in de richting die zijn vader al was ingeslagen: veel theologie en oosterse talen. Een nieuw accent legde hij door meer filosofische en natuurwetenschappelijke werken in zijn fonds op te nemen. Hij gaf boeken van Descartes, Geulinx en Hobbes uit; later werd ook de geest van Isaac Newton voelbaar met de uitgave van werken die onder de rubriek 'proefondervindelijke wijsbegeerte' vielen. De tweede Luchtman was een representant van de Verlichte achttiende eeuw, waarin het vertrouwen dat wetenschap en rationalisme bijgeloof en achterlijkheid uit de wereld zouden bannen, breed werd gedragen. Maar ook was Samuel een gewiekst zakenman die het familiebedrijf gestaag uitbreidde en in 1755 een van Leidens belangrijkste uitgeverijen en drukkerijen overdroeg aan zijn zoons Samuel II en Johannes.

Publishers in enlightened times

After Jordaan Luchtman's death in 1708 his son Samuel took over the firm. Samuel Luchtman continued his father's policy of concentrating on theology and Oriental languages. But he also introduced a new emphasis by including more works on philosophy and natural philosophy in his list. He published works by Descartes, Geulinx and Hobbes; his later output reflected the Newtonian spirit of inquiry when he began publishing works in the field of 'empirical philosophy'. The second Luchtman in the firm was a representative of the enlightened eighteenth century, an age in which confidence in the ability of science and rationalism to oust superstitious and backward thinking was widespread. Samuel, however, also possessed shrewd business instinct and steadily expanded the family firm. In 1755 he was able to hand over one of Leiden's top printing and publishing houses to his sons Samuel II and Johannes.

16 Hiëronymus van der Mij, *Samuel Luchtmans*, oil on canvas, 1748. MDL

Everything about Luchtmans' portrait breathes an air of prosperity, which is confirmed by the available records on his income around 1748. Judging by the amount of income tax he paid that year, he was a man of means in Leiden.

17 Hiëronymus van der Mij, *Cornelia van Musschenbroek*, oil on canvas, 1721. MDL

Samuel was the second Luchtmans to become related to the Van Musschenbroeks by marriage. In 1721 he married his cousin Cornelia.

18 Jan Maurits Quinkhard, *Petrus van Musschenbroek*, oil on wood, 1738. MB

The physicist Petrus van Musschenbroek was not only Samuel Luchtmans' brother-in-law and cousin, he was also one of his most successful authors. *Elementa physicae*, a manual of empirical philosophy, was a bestseller.

16 Hiëronymus van der Mij, *Samuel Luchtmans*, olie op doek, 1748. MDL

De welvarende indruk die Luchtmans' portret wekt wordt bevestigd door wat bekend is over zijn inkomen rond 1748. Te oordelen naar de hoogte van zijn inkomstenbelasting behoorde hij tot de gegoede burgerij van Leiden.

17 Hiëronymus van der Mij, *Cornelia van Musschenbroek*, olie op doek, 1721. MDL

Samuel was de tweede Luchtmans die in de familie Van Musschenbroek trouwde. In 1721 huwde hij zijn nichtje Cornelia.

18 J.M. Quinkhard, *Petrus van Musschenbroek*, olie op paneel, 1738. MB

De natuurkundige Petrus van Musschenbroek was niet alleen Samuel Luchtmans' zwager en neef, hij was ook een van zijn belangrijkste auteurs. *Elementa physicae*, een leerboek in de proef-ondervindelijke wijsbegeerte, was een bestseller.

19 Nicolaas Reyers, *Samuel Luchtmans II*,
olie op doek, 1755. MDL

20 Nicolaas Reyers, *Johannes Luchtmans*,
olie op doek, 1755. MDL

De twee zoons van Samuel zouden het bedrijf onder de naam S. en J. Luchtmans tot in het eerste decennium van de negentiende eeuw leiden. Johannes stierf in 1809.

Vitrine 1: Proefondervindelijke natuurkunde als familieaangelegenheid

De familie Luchtmans was hecht verbonden met de familie Van Musschenbroek. Jordaan Luchtmans was getrouwd met Sara van Musschenbroek, en Samuel Luchtmans met zijn nichtje Cornelia van Musschenbroek. De Van Musschenbroeks dreven vanaf het laatste kwart van de zeventiende eeuw een gespecialiseerd atelier in wetenschappelijke instrumenten: medische instrumenten, microscopen, vacu-

19 Nicolaas Reyers, *Samuel Luchtmans II*,
oil on canvas, 1755. MDL

20 Nicolaas Reyers, *Johannes Luchtmans*,
oil on canvas, 1755. MDL

Samuel's two sons headed the firm under the name of S. and J. Luchtmans until the first decade of the 19th century. Johannes died in 1809.

Case 1: Experimental physics: a family affair

The Luchtmans family were closely related to the Van Musschenbroeks. Jordaan Luchtmans had married Sara van Musschenbroek and Samuel Luchtmans took as his wife his cousin Cornelia van Musschenbroek. From the last quarter of the seventeenth century, the Van Musschenbroeks owned a workshop that specialized in scientific equipment, such as medical instruments, microscopes and vacuum pumps. When interest in ex-

perimental physics began to boom under the influence of Isaac Newton's ideas, the instruments used to conduct physical experiments were sold in large numbers from Van Musschenbroek's workshop.

21 Willem Jacob 's Gravesande, *Matheseos universalis elementa*, 1727. MB

The Leiden Professor Willem Jacob 's Gravesande is regarded as the chief propagator of Newton's physics in the Dutch Republic.

22 Petrus van Musschenbroek, *Beginselen der natuurkunde*, 1736. MB

Petrus van Musschenbroek succeeded 's Gravesande as Professor of Physics in Leiden. He was a member of the scientific instrument-making family and a cousin and brother-in-law to Samuel Luchtman, who published his *Beginselen der natuurkunde* (Principles of Physics) with resounding success.

umpompen en dergelijke. Toen onder invloed van de ideeën van Isaac Newton de proefondervindelijke natuurkunde een grote vlucht nam, vonden de instrumenten van het atelier van Van Musschenbroek waarmee je natuurkundige proeven kon doen gretig aftrek.

21 Willem Jacob 's Gravesande, *Matheseos universalis elementa*, 1727. MB

De Leidse hoogleraar Willem Jacob 's Gravesande wordt gezien als Newtons wegbereider in Nederland.

22 Petrus van Musschenbroek, *Beginselen der natuurkunde*, 1736. MB

Petrus van Musschenbroek was 's Gravesandes opvolger als natuurkunde-professor in Leiden. Hij was een telg uit het instrumentmakersgeslacht en neef en zwager van Samuel Luchtman, die het leerboek *Beginselen der natuurkunde* met groot succes uitgaf.

- 23 Notitieboek van Samuel Luchtmans,
1711–1744. UBA

Aangetrouwde familie of niet, Samuel Luchtmans hield de kosten voor het natuurkundeboek van zijn zwager en neef nauwgezet bij.

- 24 Jan van Musschenbroek, *Beschrijving der nieuwe luchtpompen*, 1735. MB

Petrus' broer Jan dreef de instrumentmakerswerkplaats. Zijn verkoopcatalogus werd vaak samengebonden met *Beginselen der natuurkunde* te koop aangeboden.

- 25 Maagdenburger halve bollen, Jan van Musschenbroek, ca. 1730. MB

Als de lucht binnen de twee halve bollen is weggezogen zijn de twee helften alleen met grote kracht te scheiden – een klassieker onder de natuurkundedemonstraties.

- 23 Notebook by Samuel Luchtmans,
1711–1744. UBA

Family ties did not get in the way of business instincts: Samuel Luchtmans kept close tabs on the expenses incurred for the physics book produced by his cousin and brother-in-law.

- 24 Jan van Musschenbroek, *Beschrijving der nieuwe luchtpompen*, 1735. MB

Petrus' brother Jan ran the workshop that manufactured scientific instruments. His sale catalogue is often found bound with a copy of *Beginselen der natuurkunde*.

- 25 Magdeburg hemispheres, Jan van Musschenbroek, ca. 1730. MB

When the air is pumped out of the two hemispheres they can only be separated by great force – a classic physics demonstration.

26 Leyden jar, eighteenth century. MB

Petrus van Musschenbroek was the first scientist to describe this forerunner of the capacitor. It is able to produce massive discharges of static electricity, as the scientist himself was to experience.

27 Tackle of pulleys, possibly by Jan van Musschenbroek, ca. 1730. MB

28 Loadstone (natural magnet), ca. 1750.

It is possible that this magnet was part of the private collection of Petrus van Musschenbroek, who did a great deal of research into the phenomenon of magnetism.

Case II: University and city printer and the beginning of an Arabic tradition

In 1730 Samuel Luchtmans was appointed University printer, which meant he was allowed to print a large share of the dissertations, disputations and orations

26 Leidse fles, achttiende eeuw. MB

Petrus van Musschenbroek was de eerste die een beschrijving gaf van deze voorloper van de condensator. De Leidse fles kon grote ontladingen van statische elektriciteit produceren, zoals de natuurkundige aan den lijve ondervond.

27 Takel, bestaat uit twee katrolblokken, mogelijk Jan van Musschenbroek, ca. 1730. MB

28 Zeilsteen (natuurlijke magneet), ca. 1750. MB

Deze magneet komt wellicht uit de privéverzameling van Petrus van Musschenbroek, die veel onderzoek naar magnetisme verrichtte.

Vitrine II: Academie- en stadsdrukker en het begin van een Arabische traditie

In 1730 werd Samuel Luchtmans aangesteld als academiédrukker, wat inhield dat hij een groot deel van de proefschriften, disputaties en oraties die de universiteit voortbracht mocht

drukken. Bovendien werd hij in hetzelfde jaar benoemd tot stadsdrukker: Luchtmans verzorgde het drukwerk van het Leidse stadsbestuur.

29 Albert Schultens, *Vita et res gestae Sultani* [...] *Saladini*, 1732. UBL

Luchtmans drukte deze Latijnse vertaling uit het Arabisch over leven en daden van Sultan Saladin op eigen kosten, om de universiteit zijn kundigheid in de Arabische typografie te tonen.

30 Thomas Erpenius, bewerkt door A. Schultens, *Grammatica Arabica*, 1747. UBL

De eerste Arabische uitgave werd gevolgd door andere, zodat al snel van een traditie sprake was.

31 Achttiende-eeuws Arabisch zetsel. JK
Luchtmans had zelf geen drukkerij, maar wist de beste typografen te vinden om bijvoorbeeld drukwerk dat Arabische letters met Latijnse combineerde, aan uit te besteden.

produced by the academic community. He also became the printer of the city in that same year, printing all publications issued by the city government of Leiden.

29 Albert Schultens, *Vita et res gestae Sultani* [...] *Saladini*, 1732. UBL

Luchtmans printed this Latin translation from the Arabic on the life and deeds of Sultan Saladin at his own expense to demonstrate his skills in Arabic typography to the University.

30 Thomas Erpenius, edited by A. Schultens, *Grammatica Arabica*, 1747. UBL

Luchtmans' debut in Arabic was soon followed by others, marking the start of a tradition.

31 Eighteenth-century Arabic type. JK
Luchtmans did not have a printing

house of his own, but he did manage to find the best typographers, for instance to produce bilingual editions, combining Arabic with roman type.

32 *Wetten en statuten van de Universiteyt tot Leyden, 1728.* UBL

Before becoming its official printer, Luchtmans had already done some work for the University.

33 *Pharmacopoea Leidensis, 1732.* MB

Like all major cities, Leiden, too, had its own pharmaceutical codex prescribing how the apothecaries of Leiden had to prepare their medicines. It was the job of the city printer to print the pharmacopoeia.

Case III: Booksellers in the eighteenth century

Samuel Luchtmans I was primarily a publisher, whereas his successors Samuel II

32 *Wetten en statuten van de Universiteyt tot Leyden, 1728.* UBL

Voor zijn benoeming tot academiedrukker werkte Luchtmans incidenteel ook al voor de universiteit.

33 *Pharmacopoea Leidensis, 1732.* MB

Zoals alle grotere steden had Leiden een eigen receptenboek voor geneesmiddelen, dat alle Leidse apothekers moesten navolgen. Het werd gedrukt door de stadsdrukker.

Vitrine III: Boekhandelaren in de achttiende eeuw

Samuel Luchtmans I was vooral een uitgever. Zijn opvolgers Samuel II en Johannes Luchtmans concentreerden zich meer op de handel in boeken. Zij onderhielden een internationaal netwerk van contacten met andere boekhandelaren, aan wie zij hun eigen boeken verkochten en van wie zij interessante uitgaven inkochten.

34 Reisjournaal van een reis naar Frankfurt,
1749. UBA

In Frankfurt was (en is nog steeds) de jaarlijkse Buchmesse. De gebroeders Luchtman ontmoeten op deze 's werelds grootste en belangrijkste boekenbeurs hun collega's en deden er zaken.

35 Reisjournaal van een reis naar Engeland,
1772. UBA

Samuel II en Johannes noteerden hun reiservaringen in dit soort notitieboekjes, zodat we een mooi beeld hebben van deze achttiende-eeuwse zakenreizen.

36 Kasboekje S. Luchtman, 1737. UBA

and Johannes Luchtman focussed on the trade in books. They built up an international network of contacts, selling their own books to colleagues in the trade and buying interesting works from them in return.

34 Travel journal of a trip to Frankfurt,
1749. UBA

Frankfurt was (and still is) the city of the annual Book Fair. It is here that the Luchtman brothers met their colleagues and did business.

35 Travel journal of a trip to England,
1772. UBA

Samuel II and Johannes recorded their travel experiences in this type of notebook, which offers a good insight into this kind of eighteenth-century business trip.

36 Cashbook of S. Luchtman, 1737. UBA

From Luchtmans to Brill

In the nineteenth century the name of Luchtmans became closely linked with that of Brill. In 1802 the aged Johannes Luchtmans engaged a Leiden printer to run his firm for him: Johannes Brill. From 1812 – after the last male Luchtmans had died – Brill acted as the manager of the firm, which nevertheless continued under the name of S. & J. Luchtmans. While Johannes Brill looked after the business side of things, a grandson of Johannes Luchtmans, J.T. Bodel Nijenhuis, was responsible for maintaining the contacts with the scholarly world. In 1848 the twin leaders of the firm made way for Johannes Brill's son, Evert Jan, who also gave his name to the company. Until 1996, the publishing house was known under the name of E.J. Brill.

Van Luchtmans naar Brill

In de negentiende eeuw raakt de naam Luchtmans verweven met de naam Brill. De hoogbejaarde Johannes Luchtmans had in 1802 een Leidse drukker aangetrokken als bedrijfsleider: Johannes Brill. Vanaf 1812 – na het overlijden van de laatste mannelijke Luchtmans – trad deze Brill op als bewindvoerder van de firma, die echter nog wel gewoon S. & J. Luchtmans bleef heten. Terwijl Johannes Brill zakelijk de firma bestuurd, was een kleinzoon van Johannes Luchtmans, J.T. Bodel Nijenhuis, verantwoordelijk voor de wetenschappelijke contacten. In 1848 maakte dit tweemanschap plaats voor de zoon van Johannes Brill, Evert Jan, die ook de nieuwe naamgever van de firma werd. Zijn initialen E.J. bleven tot 1996 onderdeel van de naam van de uitgeverij.

Vitrine 1: Leiden als stapelplaats van de wetenschap

De Napoleontische tijd had Nederland in een desolate toestand achtergelaten. De kersverse koning Willem I, die vanaf 1813 zijn Koninkrijk der Nederlanden in de vaart der volkeren probeerde op te stoten, had heel wat achterstand in te halen – op economisch, maar ook op wetenschappelijk gebied. Dat laatste deed hij door de Leidse universiteit als nationaal centrum van geleerdheid te promoten. Aangemoedigd door de ‘koopman-koning’ kwamen er in Leiden musea met belangrijke collecties op oudheidkundig, natuurhistorisch en volkenkundig gebied. De publicaties van de firma S. & J. Luchtmans (later E.J. Brill) droegen veel bij aan de bekendheid van deze Leidse collecties.

37 Gerard Sandifort, *Museum anatomicum*, 1793–1835. UBL

De Leidse universiteit had een naam hoog te

Case 1: Leiden as a hub of science

The Napoleonic period had left the Netherlands in a deplorable state. The freshly installed King William I, who from 1813 assiduously tried to put his fledgling Kingdom of the Netherlands on the map, had a lot of restoring to do – not only the economy needed a boost, but the world of scholarship and science was also in dire need of reform. This he hoped to achieve by promoting Leiden University as the national center of learning. Encouraged by the ‘merchant king’, several museums were established in Leiden with leading collections in the fields of archaeology, natural history and ethnology. The publications by the firm of S. & J. Luchtmans (later E.J. Brill) contributed substantially to the national and international fame of these Leiden collections.

37 Gerard Sandifort, *Museum anatomicum*, 1793–1835. UBL

Leiden University had a reputation to uphold in medical science. Luchtmans published a beautifully illustrated catalogue of Leiden's anatomical collection, compiled by father and son Sandifort, who both held a Chair in Anatomy.

38 Carl Ludwig Blume, *Museum botanicum Lugduno Batavum*, 1849–1856. UBL
This work published by Brill presents the plant collection of the National Herbarium.

39 Conrad Leemans et al., *Aegyptische monumenten van het Nederlandsch Museum van Oudheden*, 1839–1904. UBL
Begun with the publisher's imprint of S. & J. Luchtmans and continued under the name of Brill, this edition in twelve massive tomes shows the treasures of the National Museum of Antiquities in Leiden.

houden in de medische wetenschap. Luchtmans gaf een prachtig geïllustreerde catalogus uit van de Leidse anatomische verzameling, verzorgd door vader en zoon Sandifort, beiden hoogleraar in de ontleedkunde.

38 Carl Ludwig Blume, *Museum botanicum Lugduno Batavum*, 1849–1856. UBL
Deze uitgave van Brill brengt de plantencollectie van het Rijksherbarium (te Leiden, nu onderdeel van Naturalis Biodiversity Center) in beeld.

39 Conrad Leemans e.a., *Aegyptische monumenten van het Nederlandsch Museum van Oudheden*, 1839–1904. UBL
Begonnen met het uitgeversadres van S. & J. Luchtmans en voortgezet onder Brill toont deze uitgave in twaalf kloelke delen de schatten van het Leidse Museum van Oudheden.

Vitrine II: E.J. Brill, specialist in vreemde letters

E.J. Brill bouwde de traditie in het drukken van niet-westerse schrifttekens, die al vanaf de stichting van het bedrijf aanwezig was, verder uit. De uitgeverij-drukkerij verwierf in de tweede helft van de negentiende eeuw internationale faam als specialist in exotische schriften, een reputatie die het bedrijf nog steeds uitbaat.

40 *Het Gebed des Heeren in veertien talen*, 1855. UBL

Als staalkaart van zijn expertise op het gebied van exotische letters gaf Brill dit boekje uit met de tekst van het Onze Vader in het Hebreeuws, Samaritaans, Chaldeeus (Aramees), Sanskriet, Koptisch, Syrisch, Arabisch, Perzisch, Tartaars, Turks, Javaans, Maleis en Grieks.

41 *Catalogue des caractères étrangers de l'imprimerie E.J. Brill 1683–1938*, 1938. UBA

Case II: E.J. Brill, specialist in exotic typefaces

E.J. Brill expanded the tradition of non-Western typography, which had been a characteristic feature of the firm from the start. The printing and publishing house acquired international fame in the second half of the nineteenth century as a specialist in exotic scripts, a reputation which the firm still enjoys.

40 *Het Gebed des Heeren in veertien talen*, 1855. UBL

To demonstrate the range of its expertise in the field of exotic typefaces, Brill published this little work with the text of the Lord's Prayer in Hebrew, Samaritan, Chaldaic (Aramaic), Coptic, Syriac, Arabic, Persian, Tartar, Turkish, Javanese, Malay and Greek.

41 *Catalogue des caractères étrangers de l'imprimerie E.J. Brill 1683–1938*, 1938. UBA

42 *Specimens of Typefaces E.J. Brill – Leiden*, 1953. UBA

43 Gold medal World's Fair Paris 1878.

BRILL

The firm won gold with its 'Oriental printed works'.

44 Johann Joseph Hoffmann, *Ta Hio/Dai Gaku*, 1864. UBL

Hoffmann was the first Professor of the Chinese and Japanese languages in Leiden. He also edited the first work Brill was to print in Japanese and Chinese characters, typefaces which were new to the firm. The work is a translation of Confucius' *The Great Learning* from Chinese into Japanese, English and Dutch.

Case III: The Dutch East Indies

The dim state of the economy in the Netherlands in the first half of the nine-

42 *Specimens of Typefaces E.J. Brill – Leiden*, 1953. UBA

43 Gouden medaille wereldtentoonstelling in Parijs 1878. BRILL

Dit eremetaal won de firma met haar 'Oostersche drukken.'

44 Johann Joseph Hoffmann, *Ta Hio/Dai Gaku*, 1864. UBL

Hoffmann was de eerste Leidse hoogleraar in de talen van het Verre Oosten. Hij verzorgde ook de eerste uitgave bij Brill in de voor het bedrijf nieuwe Japanse en Chinese karakters. Het is een vertaling van *De grote leer* van Confucius vanuit het Chinees in het Japans, Engels en Nederlands.

Vitrine III: Indië

De niet erg rooskleurige economische toestand in het Nederland van de eerste helft van de

negentiende eeuw leidde bij 's lands bestuurders tot nieuwe interesse in de koloniën in Azië. Deze interesse was in de eerste plaats gericht op de zo winstgevend mogelijke exploitatie van Nederlands-Indië (nu Indonesië), maar stimuleerde toch ook het wetenschappelijk onderzoek in de Indische archipel. Met name door Leidse wetenschappers. Hun resultaten werden veelal door Brill gepubliceerd.

45 Coenraad Jacob Temminck e.a., *De Natuurlijke Geschiedenis der Nederlandsche overzeesche bezittingen*, 1839–1844. UBL
Deze driedelige uitgave beschreef de vondsten van de Natuurkundige Commissie, een gezelschap van zoölogen, botanici, geologen en mineralogen dat op last van koning Willem I de natuur van de Indische archipel onderzocht en beschreef.

teenth century led to a revival of interest within government circles in the colonies in the East. Although the focus was primarily on exploiting the resources of the Dutch East Indies (now Indonesia) as profitably as possible, it also stimulated scientific research into the Indonesian archipelago, much of which was carried out by Leiden scientists. The results obtained were as a rule printed by Brill.

45 Coenraad Jacob Temminck et al, *De Natuurlijke Geschiedenis der Nederlandsche overzeesche bezittingen*, 1839–1844. UBL
This work in three volumes described the findings by the Natural Science Committee of the Dutch East Indies, a group of zoologists, botanists, geologists and mineralogists who were commissioned by William I to research and describe the natural resources and the

plant and animal life of the Indonesian archipelago.

46 Kingfisher, paradise flycatcher (*Terpsiphone paradisi*), bat and pangolin from Java, collected by members of the Natural Science Committee, now in the Naturalis Biodiversity Center collection. NCB

The large amounts of material sent home by the members of the Committee make up a large part of the collections of Naturalis, the Museum of Ethnology and the National Herbarium, all in Leiden.

47 *Hortus botanicus Bogoriensis*. *Bijeenkomst [...] ter gedenking van het 125-jarig bestaan van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg*, 1942. UBA

The Dutch East Indies continued to occupy a place in scholarly works published by Brill into the twentieth century.

46 Ijsvogel, Aziatische paradijsmonarch (*Terpsiphone paradisi*), vleermuis en schubdier uit Java, verzameld door leden van de Natuurkundige Commissie, afkomstig uit de collectie van Naturalis. NBC

De grote hoeveelheid materiaal die door de Commissie naar huis werd gestuurd maakt een belangrijk deel uit van de collecties van Naturalis, het Museum Volkenkunde en het Rijksherbarium (nu onderdeel van Naturalis), alle te Leiden.

47 *Hortus botanicus Bogoriensis*. *Bijeenkomst [...] ter gedenking van het 125-jarig bestaan van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg*, 1942. UBA

Ook in de twintigste eeuw bleven de biologie en Nederlands-Indië aanwezig in de wetenschappelijke uitgaven van Brill.

Vitrine IV: Nog een traditie voortgezet:

Arabisch

Met zijn uitgave van de levensbeschrijving van Sultan Saladin in 1732 begon Samuel Luchtmans een traditie van Arabische publicaties bij Brill die, in nauwe samenwerking met de arabisten van de Leidse universiteit, nu al bijna drie eeuwen bestaat.

48 Kaart van een deel van het Middellandse Zeegebied uit de Istakhri Atlas, 1193. UBL
Dit is een van de kostbare Arabische manuscripten in de collectie van de Leidse Universiteitsbibliotheek.

49 Michael Jan de Goeje, *Viae regnorum*, 1870. UBL
De hoogleraar arabistiek De Goeje beschrijft de Istakhri kaart in dit boek, uitgegeven door Brill.

Case IV: Another tradition continued: Arabic

By publishing the biography of Sultan Saladin in 1732, Samuel Luchtmans initiated a tradition of publications in Arabic by Brill which has flourished in close cooperation with the Arabists of Leiden University ever since.

48 Map of a part of the Mediterranean from the World Map of Al-Istakhri, 1193. UBL
One of the precious Arabic manuscripts in the collection of Leiden University Library.

49 Michael Jan de Goeje, *Viae regnorum*, 1870. UBL
De Goeje, Professor of Arabic at Leiden, described Al-Istakhri's map in this work published by Brill.

50 Christiaan Snouck Hurgronje,
Het Mekkaansche feest, 1880. UBL

51 Christiaan Snouck Hurgronje, *Bilder aus Mekka*, 1889. UBL

Snouck Hurgronje was a Leiden Arabist with a taste for adventure. Disguised as a pilgrim, he managed to reach Mecca, a place forbidden for unbelievers. He set down his experiences in his dissertation and in a photographic album, both of which were published by Brill.

52 *Arabian Nights*, 1984. BRILL

The authoritative critical text edition of the manuscript that forms the basis of the entire Arabian Nights tradition in the West. The manuscript came to Europe in the 18th-century and was first translated into French. Other translations followed, based on this first translation. The original Arabian manuscript only became widely available in 1984, when it was published by Brill.

50 Christiaan Snouck Hurgronje,
Het Mekkaansche feest, 1880. UBL

51 Christiaan Snouck Hurgronje, *Bilder aus Mekka*, 1889. UBL

Snouck Hurgronje was een avontuurlijke Leidse arabist. Vermomd als pelgrim reisde hij naar het voor ongelovigen verboden Mekka. Wat hij daar zag en meemaakte diende tot stof voor zijn proefschrift en voor een fotoportefeuille, beide uitgegeven door Brill.

52 *Sprookjes van duizend-en-een nacht*, 1984. BRILL

De gezaghebbende kritische teksteditie van het manuscript dat de basis vormt van de hele Arabische en Westerse duizend-en-een-nacht traditie. Dit manuscript kwam in de achttiende eeuw naar Europa en werd in eerste instantie naar het Frans vertaald, gevolgd door anders-talige versies op basis van die vertaling. Het ori-

ginele Arabische manuscript zelf kwam pas in 1984 breed beschikbaar, toen Brill het uitgaf.

53 Gouden medaille (*Sheikh Zayed Book Award*). BRILL

Voor de uitgaven op het gebied van Midden-Oosten en Islamstudies kreeg Brill in maart 2012 in Abu Dhabi de *Sheikh Zayed Book Award*.

54 Een *tableau de troupe* van directeuren, aandeelhouders en aan Brill gelieerde wetenschappers uit de laatste twee eeuwen.

55 Proefpers, jaren vijftig. VR
Op deze pers werden drukproeven en drukwerk in kleine oplagen gedrukt.

56 Letterkasten. JK
Loden letters werden bewaard in letterkasten die verdeeld waren in kleinere en grotere vakjes. De indeling van letterkasten lag per land

53 Gold medal (Sheikh Zayed Book Award). BRILL

In 2012 Brill was awarded the Sheikh Zayed Book Award in Abu Dhabi for its publications in the field of Arabic and Middle East studies.

54 A collage of directors, shareholders and scholars associated with Brill in the past two centuries.

55 Proof press, 1950s. VR
Printer's proofs and works in limited print runs were printed on this press.

56 Type cases. JK
Lead type was kept in type cases, which are divided into smaller and larger compartments. The case layout was fixed for each country and each language, with larger compartments for the more frequently-used letters (such as the 'e' in Dutch and English). Whereas the capital

letters were stored in the upper half of the case, the most commonly used letters were located in the lower half, where the compositor could easily reach them, hence the name 'lowercase letters'.

en per taal vast, met grotere vakken voor vaker voorkomende letters (zoals in het Nederlands de 'e'). De meestgebruikte letters (de 'kleine letters') lagen in de onderste helft van de kast, het dichtst bij de hand van de zetter, vandaar hun technische benaming 'onderkast'. De hoofdletters lagen in de 'bovenkast'.

Typografische industrie in de stad

In 1883 verliet het bedrijf zijn vestiging aan het Rapenburg, de gracht waaraan ook het 'hoofdkwartier' van de Leidse universiteit, het Academiegebouw, ligt. Het nieuwe onderkomen van Brill was een stuk groter, maar minder chique gelegen: het voormalige Arme wees- en kinderkuis aan de Oude Rijn. In dit ruime gebouw konden alle bedrijfsonderdelen – zetterij, drukkerij, binderij, opslag, expeditie, antiquariaat en boekhandel – onder een dak worden gehuisvest. Stoomkracht bracht goederenlifts in beweging en in een afgeschermd ketelhuis stampte een stoommachine die de persen van de drukkerij aandreef. De vestiging van de firma Brill paste geheel in het beeld van de industriestad die Leiden tot aan de jaren zeventig van de twintigste eeuw was, met zijn conserven-, textiel- en metaalnijverheid te midden van de oude bebouwing binnen de singels.

Typographic industry in the city

In 1883 the company left the premises on Rapenburg canal, home also to the university's 'headquarters', the Academy building. The new building was a lot more spacious, though the location was not so distinguished: the former orphanage and children's home on Oude Rijn. It was now possible, however, to accommodate all parts of the company – the composing room, the printing house, the bindery, storage, dispatch, the antiquarian and the modern bookshop – under one roof. The goods lifts were operated by steam power, while a steam engine placed in a screened-off boilerhouse powered the presses in the printing house. Brill's new premises fitted in perfectly in the industrial town which Leiden essentially still was well into the 1960s. Canneries, textile and metal factories alternated with the old buildings in the canal area.

57 In 1985 Brill closed down its premises on Oude Rijn.

58 Willem Hendrik van der Nat, *Cornelis Peltenburg*, oil on canvas 1923. BRILL
Cornelis Peltenburg was managing director of Brill from 1906 to 1934. He was a patriarchal manager who regularly found the improvements in working conditions negotiated and enforced by the unions hard to swallow. There was also a positive side to his fatherly style of leadership – even posthumously. Brill's pension fund was established with a considerable bequest from Peltenburg's estate.

Case 1: Brill on Oude Rijn

The building into which Brill moved in 1883 required some refurbishment to accommodate a modern typographic industry. The city council had to grant permission to install the 'gas-powered

57 Het bedrijfsgebouw van Brill aan de Oude Rijn, dat in 1985 door de firma werd afgestoten.

58 Willem Hendrik van der Nat, *Cornelis Peltenburg*, olie op doek, 1923. BRILL
Cornelis Peltenburg leidde Brill van 1906 tot 1934. Hij was een directeur van het patriarchale type en had regelmatig moeite met de arbeidsregelingen die onder druk van de vakbonden werden ingevoerd. Zijn vaderlijke directoraat had ook veel goede kanten – zelfs postuum. Het pensioenfonds van Brill is gesticht met een aanzienlijk legaat uit Peltenburgs nalatenschap.

Vitrine 1: Brill aan de Oude Rijn

Het pand waar de firma in 1883 zijn intrek nam moest worden aangepast aan de eisen van een moderne industriële typografische onderneming. De gemeente verleende vergunningen voor de

‘gaskrachtwerktuigen’ en stoommachines die de drukpersen, goederenliften en andere voorzieningen van het bedrijf aandreven.

59 Plattegrond van het gebouw Oude Rijn 33, Hinderwetvergunningen en het huurcontract van het voormalig weeshuis, 1883–1887. UBA

60 Lijst van werktuigen op 21 november 1932 aanwezig. UBA
Deze lijst met machines is opgesteld in verband met de aanvraag van een nieuwe Hinderwetvergunning in 1932.

61 ‘Memoriaal drukwerk’. UBA
Een overzicht van onderhanden drukwerk in 1909.

62 Het personeel van Brill midden jaren vijftig. BRILL

engines’ and the steam engines that powered the printing presses, the goods lifts and other facilities.

59 Plan of the building on 33, Oude Rijn, permissions granted under the Nuisance Act and the lease contract of the former orphanage, 1883–1887. UBA

60 List of machines, recorded on 21 November 1932. UBA
This list of machines was drawn up to make an application under the new Nuisance Act in 1932.

61 ‘Printing order book’. UBA
A survey of printing assignments in 1909.

62 Brill’s staff in the mid 1950s. BRILL

63 ‘Honorary list of staff members who have celebrated their twenty-fifth, for-

tieth or fiftieth anniversary in the service of the firm of E.J. Brill since 1940'. UBA
The list indicates that Brill managed to attract and retain loyal employees.

Case II: Profession: printer

By the end of the 1950s, Brill had outgrown the building on Oude Rijn and the composing rooms and printing house were moved to a new industrial building on the edge of Leiden. It is here where Brill's typographic department, which had always excelled thanks to its proven expertise in printing exotic typefaces, saw its final days.

64 The printer's tools: composing stick, pieces of blank, matrices, a composed page, relief plates with Brill company logos. UBA, JK, BRILL

65 'Printing survey 1'. UBA
Notebook showing a survey of print-

63 'Erelijst van hen die sinds 1940 hun Vijfentwintig-, Veertig- of Vijftig-jarig jubileum in dienst van de Firma E.J. Brill hebben gevierd.' UBA
Getuige deze lijst waren veel werknemers het bedrijf levenslang trouw.

Vitrine II: Beroep: drukker

Aan het einde van de jaren vijftig was het pand aan de Oude Rijn te klein geworden. Daarom verhuisden de zetterij en drukkerij in 1961 naar een nieuw bedrijfsgebouw aan de rand van Leiden. Daar zou voor Brill het typografische vak, waarbinnen het bedrijf met zijn expertise in exotische letters zo'n bijzonder positie innam, zijn nadagen beleven.

64 Gereedschap van de drukker: zethaak, opvulsels, matrijzen, een gezette pagina en clichés met verschillende Brill bedrijfslogo's. UBA, JK, BRILL

65 'Drukwerk 1'. UBA

Schriftje met overzicht van het onderhanden drukwerk in de jaren 1944–1952.

66 Drukker aan het werk bij Brill, jaren zestig.

BRILL

67 Meesterzetter Arie Visser aan het werk,

ca. 1950. BRILL

Voor de drukker aan het werk kon, moest de tekst eerst gezet worden. Het correct zetten van de exotische schrifttekens waarin Brill zich specialiseerde, vergde een feilloos visueel geheugen.

68 *Luchtmans 1683 1983 E.J. Brill 300 jaar drukkers en uitgevers in Leiden*, 1983. UBA

De tentoonstelling in Museum Boerhaave is niet het eerste jubileum van Brill. In 1983 was er een jubileumtentoonstelling in het Leidse Gemeentearchief.

ing assignments to be carried out in the years 1944–1952.

66 Printer at work at Brill's, 1960s. BRILL

67 Master composer Arie Visser at work, ca. 1950. BRILL

Before the printer was able to get to work, the type had to be assembled in a galley. Having an impeccable visual memory was essential to be able to assemble the exotic typefaces in which Brill specialized.

68 *Luchtmans 1683 1983 E.J. Brill 300 jaar drukkers en uitgevers in Leiden*, 1983. UBA

The exhibition in Museum Boerhaave is not Brill's first anniversary exhibition. In 1983 the firm organized one in Leiden's Municipal Archive.

69 Small platen press. JK

A platen press is the most compact form of printing press for relief-printing,

the printing method in which the raised type is inked, so the sheet of paper inserted in the press can be printed. Platen presses are especially suitable for small-sized prints in low numbers, as each sheet to be printed has to be inserted by hand.

70 Fragment of a newsreel from the *Polygoon Journaal*, a Dutch cinema news company, from 1973, showing Brill staff at work. B&G

These newsreels, showing regional events, were screened in Dutch cinemas before the start of the main feature film until 1987. Brill had the honour of being included in one in the 1970s, confirming the uniqueness of their ability to print texts in no less than 27 different writing systems – thanks to their highly skilled compositors!

69 Kleine degelpers. JK

Een degelpers is de compactste uitvoering van een drukpers voor hoogdruk: het drukprocedé waarin de lettervormen uitsteken en daarvoor beïnk worden, waarna een ingelegd vel kan worden bedrukt. Degelpersen zijn vooral geschikt voor klein drukwerk, in kleine oplagen, omdat elk vel handmatig wordt ingelegd voor drukken.

70 Fragment uit een *Polygoon Journaal* uit 1973 met impressies van de werkzaamheden en van het personeel van Brill. B&G

Tot 1987 gingen dergelijke 'journaals' met regionale actualiteiten vooraf aan filmvoorstellingen in de bioscopen. Aan uitgeverij Brill viel deze eer in de jaren zeventig te beurt, wat bevestigt hoe uniek het was dat deze Leidse uitgeverij teksten in niet minder dan 27 verschillende alfabetten kon publiceren – dankzij deskundige loodzetters!

Na het loden tijdperk

In de jaren tachtig bleek steeds duidelijker dat de drukkerij een verliesgevend onderdeel was geworden. De stijgende kosten van het gespecialiseerde typografische werk maakte rendabele exploitatie steeds moeilijker. Meer en meer exporteerde Brill de productie van zijn drukwerk naar landen met lagere lonen. Ook ging het bedrijf over van het zetten in lood naar computertechnieken. In 1990 viel uiteindelijk het doek voor de drukkerij van Brill. De digitale revolutie die in de jaren negentig pas goed op gang kwam, bood de uitgeverij van Brill echter ruime mogelijkheden om de in eeuwen opgebouwde expertise in wetenschappelijke edities op vele gebieden te combineren met de moderne elektronische communicatiemiddelen. In feite is Brill blijven doen waar het goed in is, daarbij optimaal profiterend van de kansen die zich voordoen door de moderne ontwikkelingen in informatie- en communicatietechniek.

Beyond the hot metal era

In the 1980s it became increasingly clear that the printing business was losing the company money. The rising costs involved in the specialized typographic work dampened prospects for profitable returns. Brill turned to outsourcing its production to low-wage countries. The company also switched from traditional printing methods based on lead type to digital techniques. In 1990 Brill closed down its printing department. The digital revolution which took off in the 1990s, however, offered the publishing house new opportunities. Brill was now able to combine its centuries-old expertise in publishing scholarly editions in a variety of fields with modern electronic means of communication. In fact, Brill has been able to continue to do what it has always been good at by benefiting from the chances offered by modern developments in information and communication technology.

71 Dutch TV Documentary (shortened),
1983. B&G

On the occasion of the 300th anniversary of the firm in 1983, a short documentary was made for the Dutch weekly TV programme *Van Gewest tot Gewest*, which ran from 1965 to 2003 and presented brief items on regional and local current affairs.

72 Microfiche reader, small model, with
microfiche of Dead Sea Scrolls. BRILL

This machine projects original documents that have been photographically reduced on microfiches, so that they can be studied. The lens can be freely moved across the microfiche to find the right text page or image. Many archives, as well as photographs of the Dead Sea Scrolls and herbarium sheets, have been published on microfiche, and remain accessible to readers.

73 Digital publishing on CD-ROM,
mid 1990s. BRILL, B&G

71 *Van Gewest tot Gewest* documentaire
(ingekort) uit 1983. B&G

Het 300-jarig bestaan van de firma in 1983 was aanleiding voor een documentaire in *Van Gewest tot Gewest*, een wekelijks televisieprogramma dat tussen 1965 en 2003 door middel van korte reportages aandacht besteedde aan allerlei actuele regionale en lokale onderwerpen.

72 Microfichelezer, klein model, met micro-
fiche van de Dode Zeerollen. BRILL

Met dit apparaat kunnen documenten die verkleind op een microfiche zijn gefotografeerd leesbaar geprojecteerd worden. De lens kan vrij over de fiche bewogen worden om het gewenste fragment te vinden. Vele archieven maar ook de foto's van de Dode Zeerollen en herbariavellen zijn zo uitgegeven – en nog steeds beschikbaar!

73 Elektronisch uitgeven op CD-ROM, midden
jaren '90 BRILL. B&G

De eerste stap in elektronisch uitgeven werd kort na 1990, toen het World Wide Web nog in zijn kinderschoenen stond, genomen met publicaties op CD-ROM. Voor het eerst konden wetenschappelijke onderzoekers grote hoeveelheden informatie eenvoudig doorzoeken en raadplegen. Vergezeld van fragmenten uit een televisie-interview met toenmalig directeur Frans Pruijt (*Belevenissen*, VPRO, 1992).

74 Online uitgeven anno 2012:

BrillOnline.com

Vandaag de dag verschijnen nieuwe publicaties als van nature online, vaak eerder dan de gedrukte versie. Dat geldt voor alle typen: boeken, tijdschriften, naslagwerken, en bibliografieën. Bibliotheken met een abonnement ontvangen telkens de laatste updates, terwijl wetenschappers en studenten ook via web search terecht komen bij de informatie die ze zoeken – op BrillOnline.com.

The first steps in digital publishing were made shortly after 1990, when the World Wide Web was still in its infancy, by publications on CD-ROM. This meant that for the first time researchers were able to easily search and consult large quantities of information. Accompanied by fragments of a TV interview with Brill's then director Frans Pruijt (*Belevenissen*, VPRO, 1992).

74 Online publishing in 2012:

BrillOnline.com

Nowadays, it is perfectly normal for publications to appear online, often even before the printed version. This happens with all kinds of publications: books, periodicals, reference works and bibliographies. Libraries subscribing to this service regularly receive the latest updates, while researchers and students can locate the information they are looking for through a web search– at BrillOnline.com.

75 By royal appointment, 1996. BRILL
In 1996 Brill celebrated its first centenary as a limited company and was granted the use of the designation 'royal'.

76 Brill's composing room in the 1950s.

77 The end of the hot metal era in the 1980s: a compositor emptying out the type cases.

78 Unicode.

At times incompatible systems made it difficult to reproduce a text intact in computer typesetting. The big confusion ended with the introduction of the Unicode Standard on all major computer systems around the year 2000. The unique code allocated to each character in all scripts proved an extremely useful instrument for Brill, its authors and readers. The advantages of Unicode also extended to non-Roman scripts.

75 Het Koninklijk Besluit, 1996. BRILL
In 1996 bestond Brill honderd jaar als naamloze vennootschap en kreeg het recht zich 'koninklijk' te noemen.

76 De zetterij van Brill in de jaren vijftig.

77 Het einde van het loden tijdperk in de jaren tachtig: een zetter gooit de letterbakken leeg.

78 Unicode.

Door niet-compatibele systemen was het soms moeilijk om tekst in computerzetsysteem ongeschonden weer te geven. Vanaf ongeveer 2000 maakte de Unicode-Standaard op alle gangbare computersystemen een einde aan de grote verwarring. De unieke codering voor elk afzonderlijk teken in alle gangbare schriften bleek een uiterst nuttig instrument voor Brill, zijn auteurs en zijn lezers. Ook niet-Latijnse schriften deelden in de voordelen van Unicode.

Het 'Brill'-lettertype

Brills uitgeefactiviteiten bestrijken in principe teksten in alle talen uit alle perioden van de wereldgeschiedenis. Vaak worden teksten in hun oorspronkelijke schrift uitgegeven, maar even vaak omgezet naar het Latijnse schrift, waarvoor een ontzaglijk aantal accenten en bijzondere tekens nodig is. Geen enkel bestaand lettertype kon dat allemaal leveren, en dan ook nog in de gewenste stijlen (romein, cursief, vet, vet-cursief) en met de noodzakelijke typografische finesse. Daarom werd in 2008 besloten een eigen lettertype te laten ontwikkelen. Het zou bovendien aan auteurs gratis ter beschikking worden gesteld, als dienst maar ook als garantie voor ongeschonden tekst tot aan elk denkbaar eindproduct. De gerenommeerde ontwerper John Hudson voltooide in 2012 de nieuwe letter van Brill, die ook eenvoudigweg 'Brill' is gedoopt. Het lettertype bevat meer dan 5.100 tekens.

The 'Brill' typeface

Brill's publishing activities basically cover all languages from all periods of world history. Texts are often published in their original script, but are also frequently converted to Roman script, which requires a plethora of diacritics and special characters (such as þ and phonetic symbols). None of the existing fonts was able to provide all of these, in the right styles (e.g. roman, italic, bold, bold italic) and with the necessary typographical subtlety. That is why in 2008 Brill decided to have its own typeface designed, and make it available to authors without charge, as a service but also to ensure a perfectly intact transmission to any end product. John Hudson, the renowned designer of multilingual fonts, completed the new typeface, simply dubbed 'Brill', in 2012. The typeface includes over 5,100 characters.

79 A global typeface.

The special characters on this map of the world give some idea of the capabilities of the Brill typeface. It also shows how productive and flexible the Roman script is as a writing system: all languages, from Sumerian to Chinese, from Wayuu to Welsh, can be accurately reproduced.

80 Font design: decisions, decisions ...

Designing a new font (or selecting a font for a particular purpose or a particular text) involves deciding on the specific characteristics required. A number of them are shown in this display.

81 The Brill typeface projected.

79 Een mondiale letter.

De bijzondere tekens op de wereldkaart geven een kleine indruk van wat de Brill-letter vermag weer te geven. Hier is ook zichtbaar hoe productief en flexibel het Latijnse schrift is als schriftsysteem: van Soemerisch tot Chinees, van Wayuu tot en met Welsh – alle kunnen accuraat worden vastgelegd.

80 Letters ontwerpen: keuzes, keuzes ...

Bij het ontwerpen van letters (maar ook bij het kiezen van een lettertype voor een bepaald doel of een bepaalde tekst) wordt een keuze gemaakt voor bepaalde karakteristieken. Een aantal daarvan passeert op deze display de revue.

81 De Brill-letter geprojecteerd.

Bruikleengevers

- BRILL collectie Koninklijke Brill N.V., Leiden
B&G collectie het Nederlands Instituut voor
Beeld en Geluid, Hilversum
UBL Universiteitsbibliotheek Leiden
UBA Universiteitsbibliotheek Amsterdam
JK collectie Jan Keijser, Woubrugge
VR collectie Van Rijn, Den Haag
MDL collectie Museum De Lakenhal, Leiden
NBC Naturalis Biodiversity Center, Leiden
MB Museum Boerhaave, Leiden

Contributors to the exhibition

- BRILL collection Koninklijke Brill N.V.,
Leiden
B&G collection Nederlands Instituut
voor Beeld en Geluid, Hilversum
UBL University Library Leiden
UBA University Library Amsterdam
JK collection Jan Keijser, Woubrugge
VR collection Van Rijn, The Hague
MDL Museum De Lakenhal, Leiden
NBC Naturalis Biodiversity Center, Leiden
MB Museum Boerhaave, Leiden

Colofon

Samenstelling tentoonstelling/exhibition

concept: Tim Huisman,

Michiel Thijssen, Pim Rietbroek

Tentoonstellingsteksten/exhibition texts:

Tim Huisman, Michiel Thijssen,

Pim Rietbroek

Vertaling/translation: Jan Klerkx

(Bèta Vertalingen), Cis van Heertum

Coördinatie/co-ordination: Annette Los

Grafisch en ruimtelijk ontwerp/design:

Karen Polder, Den Haag

Multimedia/interactives:

Yipp, Amsterdam

Productie/production: Verver Reclame,

Noordwijk & team Museum Boerhaave

Druk/print: Albani drukkers, Den Haag

Museum Boerhaave
Lange Sint Agnietenstraat 10
Leiden
www.museumboerhaave.nl

BRILL